Uwe goede vrient

Hollanders die moslim werden aan de Barbarijse kust, 1606-1698

JERMAINE EVERS

Uwe goede vrient

Hollanders die moslim werden aan de Barbarijse kust, 1606-1698

JERMAINE EVERS

Proefversie, november 2026. Niet voor verspreiding.

Omslag: Reinier Nooms, *Gezicht op Algiers met De Ruyters schip De Liefde*, 1662. Rijksmuseum Amsterdam (publiek domein).

Alle afbeeldingen in dit boek zijn in het publiek domein of vrij van rechten. Bronnen staan achterin.

© 2026 Jermaine Evers

'Wat het eynde wesen sal is Godt bekent.'

Moerad Rais, alias Jan Jansz van Haarlem, aan de Staten-Generaal, 12 augustus 1627

Inhoud

Proloog: een naam in de kantlijn 7

1. De Duivelskapitein 9

2. Goet ende bloet 14

3. Uwe goede vrient 20

4. De lijst van de professor 25

5. Een paard voor de commissaris 32

6. Haer bekomst 38

7. De kruitkamer 44

8. De witte vlag 50

9. Wegh gelopen 56

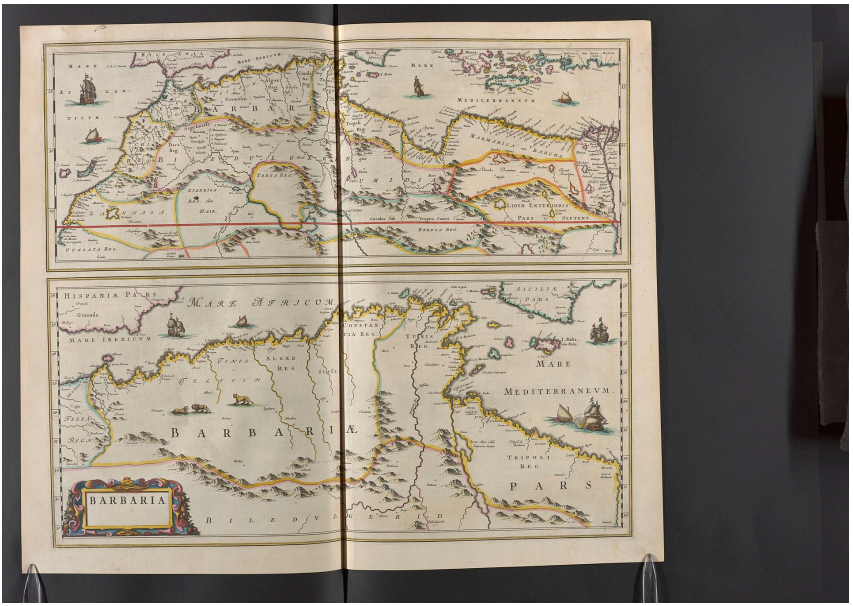
10. Dertig geweerlopen 61

11. De mijn onder water 65

Epiloog: de stuurman 68

Verantwoording 71

De Barbarijse kust

Joan Blaeu, *Barbaria*, uit de Atlas Maior, 1667. Van links naar rechts langs de kust: Salé en Safi (Marokko), Ceuta, Algiers, Tunis.

Proloog: een naam in de kantlijn

Het journaal dat Michiel de Ruyter in 1655 bijhield, is een dun boekje met een gehavende kartonnen kaft. Het ligt in het Nationaal Archief in Den Haag onder inventarisnummer 5 van archief 1.10.72, en wie wil kan het thuis lezen: iemand heeft het pagina voor pagina gescand. Je klikt op een miniatuurtje en daar is zijn handschrift, schuin en gehaast, de lussen van de g's die in de regel eronder doorhangen.

Ik zocht een naam. Bij Gerard Brandt, die in 1687 het eerste grote levensverhaal van De Ruyter schreef, had ik een alinea gelezen over een kaperskapitein uit Algiers die in november 1655 was gevangengenomen. Brandt noemde hem "een Renegaat van Amsterdam, Jan Leendertszoon, en in 't Moors Selleman genoemt", en hij wist zelfs waar zijn ouders woonden. Maar Brandt schreef ruim dertig jaar na de feiten, aan een bureau, en hij schreef over een held. Ik wilde weten of De Ruyter het zelf ook had opgeschreven.

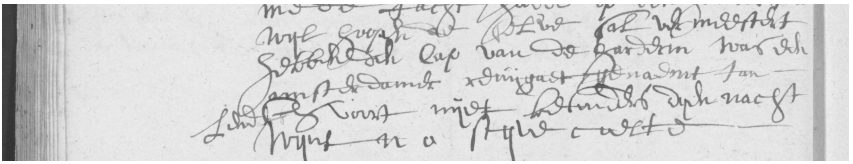
Scan 0038 gaat over 4 en 6 november, onderweg van Salé naar Cádiz. Scan 0039, scan 0040. Bij scan 0041 staat in de linkermarge "den 22 dato, op maendach". Het is de dag waarop twee Hollandse oorlogsschepen de baai van Cádiz binnenlopen met een buitgemaakte kaper aan de lijn. De Ruyter noteert de namen van de commandanten, het aantal kanonnen, het aantal doden. Onderaan de bladzijde staat een regel die verder loopt dan het papier toelaat:

den cap. van de harderin was een Amsterdamse renygaet genaemt Jan

De achternaam paste er niet meer op. De Ruyter heeft hem eronder gezet, half in de kantlijn: *Lendertsz.*

Zeven jaar later, in februari 1662, ligt dezelfde De Ruyter voor de kust van Tunis. Er wordt met een witte vlag gezwaaid op het strand, en hij stuurt een

sloep naar land. In zijn journaal staat wie er in die sloep zit: "onse captyen en styrman Jan Lenderts". Aan de wal wachten twee Tunesische kapiteins. De belangrijkste van de twee, schrijft hij, is "een Enckhuyser renygaat genaemt Gerrit Jacobsz".

Het journaal van Michiel de Ruyter, 22 november 1655: 'den cap. van de harderin was een Amsterdamse renygaet genaemt Jan / Lendertsz.' Nationaal Archief, 1.10.72, inv. 5.

Een Amsterdammer die moslim was geworden en weer christen. Een Enkhuizer die moslim was geworden en admiraal. Een stuurman met dezelfde naam als de kaper van 1655, op het vlaggenschip van de man die hem destijds liet gevangennemen. Dat kan toeval zijn. Jan Leendertsz is geen zeldzame naam, en de zeventiende eeuw liep over van Jannen en Leenderts.

Maar het zette me op een spoor. Hoeveel Hollanders zijn er eigenlijk aan de overkant beland? Niet als slaaf alleen, dat waren er duizenden, maar als bekeerling, als kapitein, als tolk, als admiraal? En wat werd er van hun moeders, hun vrouwen, hun kinderen die thuis in Hoorn of Haarlem of Workum zaten te wachten?

Ze bleken er overal te zitten. In de brieven van consuls, in de verslagen van gezanten, in de kranten van toen, in de boeken van Franse monniken en Spaanse priesters die zelf in Algiers waren geweest. Meestal staan ze er in een bijzin, met een bijnaam en een woonplaats. Soms schreven ze zelf.

Dit boek volgt ze in de volgorde waarin ze elkaar opvolgden. Want dat deden ze: ze haalden elkaar binnen, ze leerden elkaar het vak, ze kwamen elkaar tegen. Het is een estafette van honderd jaar, van een kaper uit Dordrecht rond 1606 tot een artillerist bij Ceuta in 1698.

En onderweg komen we Jan Leendertsz nog een paar keer tegen.

1. De Duivelskapitein

Simon de Danser, Dordrecht en Algiers, rond 1606-1610

In de haven van Algiers lag een lange stenen pier, de Mole, en daarop stonden zesenzestig kanonnen. Een Franse monnik, Pierre Dan, telde ze toen hij er in de jaren 1630 rondliep om christelijke slaven vrij te kopen. De meeste stukken vond hij niet veel zaaks, "la plus-part éventées", uitgelubberd door het vele schieten. Vier middelgrote kanonnen waren wel goed. Twee daarvan, schreef hij, waren "venues de Simon Dancer, grand Corsaire Flamand".

Met *Flamand* bedoelden Fransen in die tijd iedereen uit de Nederlanden. Simon de Danser kwam uit Dordrecht. Dat weten we van de Hollandse geschiedschrijver Emanuel van Meteren, die hem rond 1610 in één adem noemt met de beruchtste zeerovers van zijn tijd, de Engelsen Ward en Bishop. Meer weten we over zijn jeugd niet. Geen doopinschrijving, geen portret dat met zekerheid hem toont. Wel een reputatie die door heel de Middellandse Zee voer.

De ronde schepen

Tot het begin van de zeventiende eeuw voeren de kapers van Algiers vooral met galeien: lange, lage roeischepen met een paar honderd slaven aan de riemen. Snel bij windstil weer, gevaarlijk dicht onder de kust, maar ongeschikt voor de open oceaan. Zo bleven de Noord-Afrikaanse kapers grotendeels binnen de Middellandse Zee, en kwam het zelden voor dat ze de Straat van Gibraltar over gingen.

Dat veranderde rond 1606. Volgens Pierre Dan was "le premier qui dans Alger leur apprit l'usage de tels vaisseaux ronds" een "Corsaire Flamand, nommé Simon Danser". Ronde schepen waren zeilschepen: hoog, diep, met vierkante zeilen op meerdere masten, gebouwd voor de oceaan. Hollandse schepen dus. Van Meteren zag hetzelfde gebeuren en vond het, in zijn eigen woorden, "sorgelijck, dat de Christenen de Toreken de maniere leerden van schepen te regeeren met cruysseylen", en "mede met vliebooten", de snelle Hollandse vrachtschepen.

Dan, die er later zelf rondliep, schrijft dat Danser "après avoir long-temps couru les mers, & commis plusieurs insignes pyrateries" werd uitgenodigd om naar Algiers te komen, "environ l'an mille six cens six". Hij ging met een paar eigen schepen en werd "receu à bras ouverts". In de twee of drie jaar dat hij er bleef, nam hij volgens wat Dan "in Alger en in Marseille" had horen vertellen veertig schepen, en dan telde hij de schepen niet mee die hij in brand stak of liet zinken.

Gezicht op Algiers, zeventiende eeuw. Atlas Van der Hagen, Koninklijke Bibliotheek.

De Algerijnen hadden een naam voor hem. "Deli Capitan", noteerde Dan, "c'est à dire le Capitaine Diable." De Duivelskapitein.

De belofte die hij niet hield

Een kapitein die zoveel buit binnenbracht, wilde Algiers houden. De machtige mannen in de stad, de pasja en de leden van de *divan*, het bestuur van de stad, drongen er bij hem op aan om moslim te worden. Dan schrijft: "ils le solliciterent souvent à se faire Renégat." Danser beloofde het. Meerdere keren zelfs, "les entretenant tousjours dans cette opinion". Het kostte hem niets, want de pasja liet hem graag zijn gang gaan zolang hij zijn deel van de buit afdroeg.

Hij heeft het nooit gedaan. Daarin verschilt Danser van bijna iedereen die na hem in dit boek voorkomt. Hij bleef de christelijke buitenstaander die zich

voor zijn diensten liet betalen. Volgens Dan begon het hem op den duur te knagen. Hij was "touché du regret d'une si maudite vie", en besloot de rest van zijn dagen in christelijk land door te brengen.

Dat ging niet zomaar. Je liep niet weg uit Algiers met een vloot die de stad als de hare beschouwde. Danser wachtte zijn kans af, schrijft Dan, en "quitta la Barbarie, & s'enfuit à Marseille". In Algiers waren ze woedend. Ze lieten rondvertellen dat ze hem nooit hadden laten gaan als ze het hadden zien aankomen.

Hij nam iets mee. Twee bronzen kanonnen die hij uit Algiers had weggevoerd.

Twee kanonnen

Hoe zwaar die twee stukken geschut wogen, blijkt pas jaren later. In de brieven van de eerste Nederlandse consul in Algiers, Wijnant de Keyser, duiken ze steeds weer op. Rond 1617 schrijft De Keyser dat de Algerijnen bij elke onderhandeling met de Fransen beginnen over "de twee stucken geschuts, die de Turcken pretendeeren, die Symon den Dansser van hier gevoert heeft". Een Franse heer had ze van Danser gekocht. De Algerijnen wilden ze terug, of anders "twee andere stucken en beter". Zonder die kanonnen geen vrede.

Het duurde tot 1628. Toen voer de Franse gezant Sanson Napollon de haven van Algiers binnen met drie schepen en een vredesverdrag. In de Turkse tekst van dat verdrag, door Pierre Dan in het Frans vertaald, staat het zwart op wit: de Algerijnen verklaren dat ze "les deux canons que Simon Danser nous avoit enlevez" hebben teruggekregen, samen met de moslims die als slaaf op Franse galeien hadden gezeten. Pas daarna kon er vrede zijn tussen Frankrijk en Algiers.

Twee kanonnen van een Dordtse kaper hadden twintig jaar lang de verhouding tussen een koninkrijk en een Noord-Afrikaanse stad bepaald.

Toen Pierre Dan ze later op de Mole zag staan, waren ze terug waar ze vandaan kwamen.

Wat er van hem werd

Na Marseille wordt Danser vaag. In 1609 schreef een Franse diplomaat aan een collega dat Danser de vrijgeleide en de kwijtschelding van de Franse koning eerst had geweigerd, en dat ook de koning van Spanje hem met "grande et avantageuses conditions" in dienst probeerde te nemen. Een expert als hij was het waard om voor te vechten. "C'est à vous à considérer," schreef de diplomaat, "s'il est à propos, que ce puissant et expert corsaire vienne à servir l'Espagnol."

Volgens Dan kreeg Danser zijn kwijtschelding in Marseille onder één voorwaarde: dat hij voortaan alleen nog zou uitvaren om op kapers te jagen. Over zijn dood bestaan latere verhalen, maar de historici die in het begin van de twintigste eeuw alle Nederlandse bronnen over de Levanthandel bij elkaar zochten, waarschuwen dat wat erover verteld wordt "uit de bronnen bezwaarlijk te halen" is. Ik laat het daarom open.

Wat wel vaststaat, is wat hij achterliet. Een vloot die nu met Hollandse zeilschepen de oceaan op kon. Een stad die had gezien wat Hollandse zeelieden waard waren. En mensen die hij het vak had geleerd.

In de brieven van consul De Keyser duikt een man op die "Slemen" heet en die ooit "prima schryver" van Danser was geweest, zijn eerste klerk. Op een andere plek heet een kapitein uit Dansers school "Soliman reys, alias den Veenboer". De consul haalt de twee namen soms door elkaar, en de geleerden die zijn brieven uitgaven, vermoeden dat het om dezelfde man kan gaan. Zeker is dat de Veenboer zijn vak bij Danser had geleerd.

Ook hij beloofde van alles. Maar hij werd wel moslim.

2. Goet ende bloet

Soliman Rais, alias de Veenboer, Algiers 1616-1620

Wijnant de Keyser was geen diplomaat. Hij was een koopman die in 1616 door de Staten-Generaal naar Algiers werd gestuurd als eerste Nederlandse consul in de stad, met een opdracht die eigenlijk niet uit te voeren was: Hollandse schepen beschermen tegen kapers in een stad die van kapers leefde. Hij schreef lange brieven naar Den Haag, vol klachten, rekeningen, geruchten en namen. Drie eeuwen later zijn die brieven uitgegeven in een dikke reeks bronnenboeken, en daarin loopt één naam als een rode draad door de jaren 1616 tot 1620.

Soliman Rais. *Rais*, of *reys*, zoals De Keyser het schrijft, betekent kapitein. Soliman was de naam die de man had aangenomen toen hij moslim werd. De Hollanders noemden hem bij een andere naam: den Veenboer.

Waar die bijnaam vandaan kwam, vertellen de brieven niet. Latere schrijvers laten hem uit Hoorn komen en noemen hem Ivan of Jan Dirckszoon de Veenboer. Vast staat dat hij Hollands sprak, dat hij Hollanders aan boord had en dat hij bij Simon de Danser in de leer was geweest. Volgens een overzicht in de bronnenuitgave had hij "alleen Nederlanders op zijn schepen".

Een renegaat die naar huis wilde

Op een dag in 1617 stond hij bij De Keyser op de stoep. De consul schreef het verslag naar Den Haag: "By my heeft geweest Sleman rez, alias den Veenboer,

een capiteyn renegaet, die wel geerne soude gaen naer de Levant ende met syne ladinge van coopmanschappen als coopman naer Neerlant commen."

Hij wilde dus, als het even kon, terug. Niet als kaper, maar als koopman. Met een schip vol handelswaar naar Holland varen, zijn goederen verkopen en weer vertrekken. En hij was niet de enige, schreef De Keyser, "gelyck oock wel andere Toreken 'tselve geerne doen souden, maer dorven niet". Ze durfden niet, omdat ze bang waren dat ze in Holland hun schepen kwijt zouden raken, of erger.

Hollandse koopvaarders in gevecht met Barbarijse kapers, zeventiende eeuw.

Iets later deed de Veenboer een concreet aanbod. Er zaten op dat moment zestien Nederlandse slaven in de stad. "Hij soude al geerne hebben, dat hem de slaeven mede gaeve, die hier hebbe, sijnde 16 sterck, ende wilt beloven deselve in Hollant te leveren." Hij zou ze zelf thuisbrengen. En dan, schreef

De Keyser, "hij soude oock wel geerne selffs in Hollant commen ende sijne goederen aldaer commen vercoopen".

De consul wist niet wat hij ermee moest. Hij vroeg Den Haag om instructies.

De brief

Zo vriendelijk als de Veenboer tegenover zijn landgenoten was, zo slecht kon hij het vinden met de consul. De Keyser zat klem tussen de Hollandse schippers die hun schepen terug wilden en de Algerijnen die de buit niet wilden afstaan. In 1617 liep dat uit de hand. De schippers vonden dat de consul hun geld achterhield en hen in de steek liet. De Veenboer koos hun kant.

Op 2 juli 1617 ging er een brief naar de Staten-Generaal. Hij begint plechtig:

> "Ick Solyman reys, alias den Veenboer genaempt, residerende in Argeer, mytsgaders onsen gemeynen raedt ofte duwane deser stadt, doen condt U. E. M. H., hoe dat desen U. E. M. H. agendt, S. Wynandt Keyser [...] synen schuldigen plecht ofte behoorlycken dienst aen haerlyden niet en is bewysende, maer is een onderdrucker derselven geworden door syn verblinde ghirycheyt."

Een renegaat-kapitein die zich namens het stadsbestuur van Algiers tot de Hollandse regering richt, om te klagen dat de Hollandse consul de Hollandse schippers slecht behandelt. De consul zou ongeveer zeshonderd stukken van achten van schipper Jacob Martsz Coster achterhouden, en andere schippers zijn huis uit hebben gezet: "ghy en hebt hyer niet te doen, blyft er uut." Het is een woedende brief. Maar het slot is iets anders. Daar schrijft de Veenboer waarom hij dit doet:

> "Daerom ick bewecht ben geworden de schippers in de gerechticheyt voor te staen, ende haer voort te helpen ende alle onse Nederlanse nacion met goet ende bloet, sowel hyer te lande als oock in see, dwelck Godt bekent is, hoewel de Torkxsche nation 'tselve niet wel lyden en moghen; dan ick en stoote my daer niet aen, ick verhope onse Nederlanders voorstant te doen, so lange my Godt almachtich het leven [gunt]."

Onse Nederlanse nacion. Onse Nederlanders. Hij is moslim, hij woont in Algiers, hij heet Soliman, en hij schrijft "onse". De Turken vinden het niet goed, schrijft hij, maar daar trekt hij zich niets van aan.

De historica Maartje van Gelder, die de verhouding tussen de Republiek en haar renegaten heeft onderzocht, wijst op nog iets: dat hij schrijft "Godt almachtich", alsof de God van christenen en moslims voor hem dezelfde was. En dat hij twee exemplaren van zijn brief liet bezorgen, via contacten bij de Nederlandse marine: een voor de Staten-Generaal en een voor Johan van Oldenbarnevelt, de machtigste man van de Republiek.

De Keyser vond het allemaal maar niets. In een brief van een paar dagen later beschrijft hij hoe de schippers zich verzamelden "ten huyse van eenen Slemen, prima schryver geweest van Symon Dansser, denwelcken den brieff geschreven heefft", en daar "daegelycks sitten goet sier te maeken".

Kapitein van de zee

Nu zou je denken dat zo'n man in Algiers niets meer te zoeken had. Het tegendeel gebeurde. Datzelfde jaar kwam er een schip uit Constantinopel. De consul schreef: "Voor ditto Soliman reys, alias Veenboer, is gecommen van den G. H. een caffetan, met commandement omme te wesen capiteyn van der zee."

De G. H. is de Grote Heer, de Ottomaanse sultan. Een kaftan was een eremantel, een teken van gunst. De Veenboer werd door de sultan zelf benoemd tot admiraal van de vloot die naar de Levant moest varen, om de

Ottomaanse kusten te beschermen. De andere kapiteins van Algiers waren er "niet weynich" over aan het "spertelen", schreef De Keyser, "maer 't en mach hun niet baeten; het commandement van den G. H. moet voortgaen."

De consul zag er zelfs een kans in. Als de Veenboer in Ottomaanse dienst groot werd, kon hij misschien "wat goets uut te rechten voor onse natie". De Keyser stelde voor dat de Staten of prins Maurits hem een brief zouden sturen om de Nederlanders aan te bevelen. Toen hij de Veenboer zelf vroeg of die in de Levant voor de Hollanders zou opkomen, kreeg hij een droog antwoord: daar ging alles "al met geit".

Te zoeken en niet te vinden

Het liep anders. Bij een zeeslag tegen een Spaanse transportvloot kreeg de Veenboer de schuld dat Algiers niet alle zeven vijandelijke schepen had genomen. "Denselven Veenboer wort geblammeert," schreef De Keyser, "omdat swaericheyt maeckten omme aen te grypen." Hij aarzelde. Een andere kapitein, Mostaffa Rais, die voer op een gekaapt Hollands schip, was nu "soo opgeblasen, datter geen houden aen en is", en de Veenboer, "die de eere van Alger wegen de vrybuters plach te hebben, leytt nu heel onder".

En De Keyser zelf was ook teleurgesteld. Toen de consul ooit gevangen zat en hulp nodig had, was het een andere kapitein die hem bijstond. "Ditto Soliman offte Veenboer hadde my ende de schippers veel belofft," schreef hij. "Hy soude wonderlycke dingen doen, ende omme de waerheyt te seggen, als 't daertoe quamp, soo was hy te soecken ende niet te vinden."

Een man met grote woorden en twee vaderlanden, die in geen van beide helemaal te vertrouwen was. Zo zag de consul het. De Veenboer zelf zou het waarschijnlijk anders hebben verteld.

Hij kreeg de kans niet. In 1620 sneuvelde hij op zee. Volgens Maartje van Gelder gebeurde dat, wrang genoeg, in een gevecht met een Nederlands schip. Drie jaar eerder had hij beloofd de Nederlanders te verdedigen "so lange my Godt almachtich het leven" gunde.

Hij had inmiddels wel iemand binnengehaald die hem zou overtreffen. Een kaper uit Haarlem, die zich in 1618 bij hem had gemeld.

Einde van het voorproefje.

Het volledige boek is verkrijgbaar via
info@j-evers.com

j-evers.com